

הרמוניה של דיסוננסים | אביתר מרכוס

פתיחה

קיים מגוון דרכים לתאר את הפרספקטיבה האנושית למציאות, בין אם נקרא לה "תחושה", "תפיסה" או "חויה". אותן החוויות יכולות להיות מאוד אישיות, קבוצתיות או אפילו אוניברסליות. ברצוני לעמוד על חוויה מסוימת שמוכרת לי מנקודת המבט האישית, אם כי אני חש אותה מהדהדת בכל מרחבי החיים. בהתאם, הפסקאות הבאות יהיו מצד אחד ניסיון לתיאור מאוד פשטני ורחב, אך מצד שני ינבעו מרבדים מאוד אישיים כך שיהיה קשה לתארם. החוויה שעליה ארצה לעמוד היא זו המלווה בתחושת פער, דיסוננס, צרימה. חווית הדיסוננס היא ההרגשה שדברים לא נמצאים בדיוק במקומם, שמשווא לא עובד כמו שצריך. מעין אוסף תחושות לפיו מצב הדברים כפי שהם כעת איננו איך שהם צריכים להיות¹.

הולדת השבר

"כִּי הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ מִחֲמַת רַחֲמָנוּתוֹ בָּרָא אֶת הָעוֹלָם, כִּי רָצָה לְגַלּוֹת רַחֲמָנוּתוֹ, וְאֵם לֹא הָיָה בְּרִיאַת הָעוֹלָם עַל מִי הָיָה מְרָאָה רַחֲמָנוּתוֹ. וְעַל כֵּן בָּרָא אֶת כָּל הַבְּרִיָּאָה מִתְחִלַּת הָאֲצִילוֹת, עַד סוֹף נִקְדַּת הַמֶּרְכָּז שֶׁל עוֹלָם הַגִּשְׁמִי, כְּדֵי לְהַרְאוֹת רַחֲמָנוּתוֹ. וְכֹאשֶׁר רָצָה הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ לְבָרֵא אֶת הָעוֹלָם, לֹא הָיָה מָקוֹם לְבָרְאוֹ, מִחֲמַת שֶׁהָיָה הַפֶּל אֵין סוֹף, עַל־כֵּן צִמְצַם

¹ כל הקטעים המובאים בהמשך נחתכו והוצאו מהקשרם מי בצורה יותר גסה ומי בפחות אך הם משמשים ככלי לביטוי רעיונות ואין כאן כוונה לתארם או לפרשם באופן מדויק או נאמן למקור בהכרח.

את האור לצדדין, ועל ידי הצמצום הזה נעשה חלל הפנוי, ובתוך החלל הפנוי הזה, נתהוו כל הימים והמדות, שהם בריאת העולם. וזה החלל הפנוי היה מכרך לבריאת העולם, כי בלתי החלל הפנוי לא היה שום מקום לבריאת העולם כנ"ל... " (ר' נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן - תורה ס"ד)

בקטע לעיל מביא ר' נחמן תיאור ציורי לסיפור בריאת העולם, או ליתר דיוק לסיפור שקדם לבריאה. הקב"ה רוצה לברוא את העולם, להראות את רחמנותו כלפי הברואים, אך הוא נתקל בבעיה. מכיוון שהוא אינסופי והוא ממלא את הכל, לא נותר לו מקום לברוא בו את העולם. "טבע הדברים" הוא שהכל א-להות, "אין עוד מלבדו". כדי להשאיר מרחב לבריאה, להתפתחות, הקב"ה כביכול חורג מסדרם של הדברים ומצמצם את עצמו. זו טרגדיה - דווקא התנועה של ההשפעה מכריחה צמצום.

"ועל כן אלו הקשיות הבאים משם, מבחינת חלל הפנוי, אי אפשר בשום אופן למצא להם תשובה, הינו למצא שם את השם יתברך, כי אלו היה מוצא שם גם כן את השם יתברך, אם כן לא היה פנוי, והיה הפל אין סוף כנ"ל... כי אלו המבוכות והקשיות של האפיקורסות הזאת הבא מחלל הפנוי, הם בבחינת שתיקה, מאחר שאין עליהם שכל ואותיות לישבם כנ"ל" (ר' נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן - תורה ס"ד)

הפרדוקס שנוצר פה מהדהד גם אצל הנבא. האדם מחפש אחרי תשובות, אחרי סיבות, אחרי הא-להים, אבל הוא לא מוצא. הוא לא יכול למצוא. דווקא הדבר אותו הוא רוצה יותר מהכל, האידיאל אליו הוא שואף, נמצא מעבר להישג ידו. דווקא כאשר הוא רוצה להרגיש את ה' יתברך ואת השפעתו בעולם, הוא לא יכול. בן האדם חווה חוסר, הוא מרגיש שמישהו לא כסדרו ולא בהכרח מצליח להבין מה. הוא מתמלא קושיות, נפשו טרודה והוא לא מוצא מנוח, שום אמירה לא "עושה שכל", שום מענה לא מיישב את דעתו.

חוות המשבר

נחזור לרגע שלב אחד אחורה. את אותו הדיסוננס, חוסר ההתאמה, ניתן לראות כבר מששת ימי בראשית. מעצי הפרי ביום השלישי ודרך המאורות ביום הרביעי², דברים פשוט לא הולכים כמו שצריך. לתוך המרחב הזה נברא לו ביום השישי האדם.

² רש"י על בראשית א, יא וטז

גם אצל האדם דברים לא הולכים כמו שצריך. זה מתחיל ב"לא טוב היות האדם לבדו", ממשיך בחטא אדם הראשון, הגירוש מגן עדן, קין והבל, וכן הלאה לאורך כל הדורות. יש משברים, יש רוע, יש פער מובנה בעצם האופן שבו דברים עובדים. מתוך התחושה הזאת עלולים אנשים מסוימים להתחיל לחפש את מקור הבעיה, לתת שם לתחושת הפער הזאת. הם עשויים למצוא שיש דברים שמעצימים את הדיסוננס, אך יש כאלה שמחלישים אותו, שמקטינים אותו, שיוצרים הרמוניה. הם יקראו להם, לגורמי ההרמוניה, בכל מיני שמות: שמחה, חיים, טוב, שלום, אמת. חלקם אולי יקראו להם בשם א-להים.

לנקודה הזאת נכנס ר' הלל צייטלין במאמרו "הצימאון". הוא מתאר מסע של אדם שמבין שמהו לא בסדר, אדם שאיבד את הכל ומתוך המקום הזה שומע קול שקורא אליו:

"... ואני את הכל אבדתי, ואשמע קול קורא אלי מתחום הנצח: בקשני נא! ..."

הנה צמאה נפשי לא-להים. הולך אני לבקשהו. ואולם גם טרם אמצאהו – אדעהו. יודע אני את החסר לי, יודע אני אל מה נפשי הומיה... אין הצמא יודע "יש" ו"אין", הצמא יודע רק את החסר והלך ילך לבקשהו. ... אם אין א-להים מחוצה לי, הנה ישנו – בצימאוני. ואולם הצמא הוא תמיד לדבר החסר, לדבר שמחוץ, ולכן אם גם הא-להים בקרבי הוא יושב ולא מחוצה לי, הנה תמיד אערוג אליו כאל דבר היקר לי מנפשי ועומד הוא חוץ לנפשי, במרחק אין-קץ ממני, וללכת אליו אני צריך ולבקשהו בכל ימי חיי. (ר' הלל צייטלין, **הצמאון**)

למעשה, אותם דברים הרמוניים, אותו א-להים שהאדם מחפש - אין ידיעה על קיומו, למעט מאותה תחושת דיסוננס. עצם ההבנה שחסר משהו מצביעה על קיומו של הדבר החסר. כשאני יודע מה צורם, מה מרגיש לא נכון, ומנגד - אילו דברים מחלישים את תחושת הצרימה, אני גם בעצם יודע מה אני מחפש. האדם מתוודע אל הא-להים מתוך החיפוש, מתוך המסע, דווקא מתוך החוויה ובאופן עקיף.

"החפץ מוליד את הצימאון, והצימאון – את הייסורים... והאדם כים נגרש מן החפץ העולמי, הלוכש בו צורה פרטית וחפץ פרטי, והולך הוא לבקש אושר, ומוצא – הבל הבלים. אינו מוצא את אשרו וחש הוא כאב נצח. רואה הוא את ה"הבל" שבכל דבר ודבר, חש הוא את המכאוב, ובכל-זאת הוא מבקש ומבקש. מבקש הוא ונלחם תמיד עם פרטים רבים אחרים, אשר כמוהו מבקשים גם הם את אשרם הפרטי, נופל

הוא תחתם או מכריע – וצערנו לא יסוף. כי כל דבר חיצוני, כל דבר מושג לא ישקיט את החפץ-הצער, שהוא – תוך-תוך של ההווה. (ר' הלל צייטלין, הצמאון)

בנקודה הזאת אנחנו נשארים במשבר; למעשה אין ביכולתנו להשיג את הא-להים. הא-להים עדיין נשאר מעבר להישג ידינו, וכל שנותרנו איתו הוא תחושת הצימאון המצביעה על קיומו. נותרנו במעגל אינסופי של צימאון-חפץ-צער שמוביל לניסיון המתמיד למצוא נחת ושלווה מבלי להגיע לתחושת סיפוק. במובן מסוים חזרנו לנקודת ההתחלה.

שינוי פרספקטיבה

עם נקודת חוסר הנחת והשלווה מנסה להתמודד גם הרב קוק:

"מקום מנוחתנו הוא רק באלהים. אבל האלהים הלא למעלה מכל המציאות אשר יוכל להכנס בקרבנו ממנו איזה רגש ורעיון הוא, וכל מה שהוא למעלה מכל רגש ורעיון בנו הוא לערכנו אין ואפס ובאין ואפס לא תוכל הדעת לנוח. על כן ימצאו על פי רוב תלמידי חכמים מבקשי אלהים יגעים ועיפים ברוח. כשהנשמה הומה לאור היותר בהיר אינה מסתפקת באותו האור הנמצא מהצדק גם במעשים היותר טובים, לא באותו האור הנמצא מהאמת אפילו בלמודים היותר ברורים, ולא בהיופי - אפילו בחזיונות היותר מפוארים, אז מתגול העולם בעיניה: היא כל כך מתרחבת בקרבה, עד שהעולם כולו עם כל גשמיותו ורוחניותו גם יחד, עם כל גילוייו החמריים והרוחניים, נדמה לה לבי עקתא ואוירו נעשה לה מחנק. הם מבקשים מה שהוא למעלה מכחם, מה שהוא לעומתם אין, ולהפך אין ליש אין יכולת גם ברצון לרצות, על כן יחלש לפעמים כח הרצון וכל עז החיים באנשים אשר דרישת אלהים היא מגמתם הפנימית." (הראי"ה קוק, זרעונים - צמאון לאל חי)

הרב קוק חוזר לשורש הבעיה. מכיוון שהא-להים הוא מעל למציאות שלנו, מעל לכל מציאות אותה נוכל לתפוס, מבחינתנו הוא אין. גם ההשתקפויות של אותם ערכים א-להיים-הרמוניים של צדק, שלום או יופי במציאות לא באמת משביעים את הנפש בחיפוש אחר הא-להים, כי הן אינן הדבר כשלעצמו. כלי ההשגה של האדם מוגבלים, ובגשתם אל האין הם חסרי יכולת. אפילו הרצון, שהוא קצה ההשגה האנושית, היכולת לשאוף לדברים שאינם כרגע במציאות, הוא כלי השגה מוגבל ואין בכוחו כדי להפוך באמת את האין ליש.

"צריך להראות את הדרך איך נכנסים אל הטרקלין - דרך השער. השער הוא האלהות המתגלה בעולם, בעולם בכל יפיו והדרו, בכל רוח ונשמה, בכל חי ורמש, בכל צמח ופרח, בכל גוי וממלכה, בים וגליו, בשפירי שחק ובהדרת המאורות, בכשרונות כל שיח, ברעיונות כל סופר, בדמיונות כל משורר ובהגיונות כל חושב, בהרגשת כל מרגיש ובסערת גבורה של כל גבור.

האלהות העליונה, שאנו משתוקקים להגיע אליה, להבלע בקרבה, להאסף אל אורה, ואין אנו יכולים לבוא למדה זו של מלוי תשוקתנו, יורדת היא בעצמה בשבילנו אל העולם ובתוכו, ואנו מוצאים אותה ומתענגים באהבתה, מוצאים מרגע ושלום במנוחתה. ולפרקים תפקדנו בברק עליון מזיו של מעלה מאור עליון שמעל כל רעיון ומחשבה. השמים נפתחים ואנו רואים מראות אלהים, אבל אנו יודעים שזהו מצב ארעי לנו, הברק יחלף והננו יורדים לשבת עוד לא בפנים ההיכל כי אם בחצרות ד'."

(הראי"ה קוק, זרעונים - צמאון לאל חי)

כאן מבצע הרב קוק שינוי דרמטי בנקודת המבט. במקום לחפש כל הזמן את הא-להים עצמו, לנסות להגיע אליו בעצמנו, הוא מתמקד בא-להות המושפעת בעולמנו.

גם אם לעיתים אנו זוכים להארה עליונה, לתחושה של הרמוניה וקרבת א-להים, ברוב הזמן אנחנו לא מרגישים בכך. רוב זמננו בעולם הזה הוא במרחב ה'חצרות', אותו מרחב שבו אנחנו יכולים לראות כי יש השפעה א-להית, "יש מלך המטפח את הגן", למרות שאנחנו לא מצליחים לראות את המלך בעצמו.

השינוי הוא בהבנה שאכן גם אם לא מדובר בא-להים ממש, יש מישהו שעומד מאחורי כל הדברים ומקיים אותם. גם עולמנו מלא הדיסוננסים והפערים מקבל חיות ממקום יותר גבוה ויותר שלם, ולא עומד תלוי באוויר. ישנם מקומות בהם קל יותר להרגיש בכך שההרמוניה נמצאת ממש מבעד למסך, וקל לחוות מהם תחושת התרוממות; ישנם מרחבים מאתגרים יותר, מהם צריך להסיר קליפות רבות יותר כדי להגיע לשורש שמחיה אותם.

"וכשתיצת האורה באה עד הנקודה היותר גבוהה אז מתחלת היא לשאוב שפע אור גדול מהמאור הגנוז שיש בקרבה פנימה, ומתוך תוכה מתגלה לה שהכל שואב אור ממקור היותר עליון, ושהעולמים כולם וכל אשר בהם אינם כי אם גילויים שהם נדמים לנו כעין נצוצות פרטיים מהתגלות האורה העליונה, אבל כשהם לעצמם הם כולם חטיבה אחת, התגלות אחת, שבה כלול כל היפי, כל האור, כל האמת וכל הטוב. הגלויים הללו הולכים הם במהלכם ומתעלים, הולכים ומתבלטים לעיני

כל שהם באמת הנם גלויים של כל - ה ט ו ב. " (הראי"ה קוק, זרעונים - צמאון לאל חי)

לבסוף, כל אותם רגעים קטנים של התעלות וחיבור, של גילוי השורש הפנימי של הדברים, מתחברים. אנחנו נחשפים לתמונת רקע של המציאות, לנכחיה של המכונה שדרכה מגיע שפע לעולם, ומנסים לדלות משם כמה שיותר אור, נחת ושלווה. גם אם לא מדובר בדבר עצמו, בסופו של דבר הוא מהדהד בדברים הנובעים ומושפעים ממנו.

מרצון לאמונה לציפייה

"וְהָיָה עַל־יְדֵי אֱמוּנָה, שְׂמָאֲמִינִים שֶׁהָשֵׁם יִתְבָּרַךְ מְמַלֵּא כָּל עֲלָמִין וְסוֹכֵב כָּל עֲלָמִין, וּמֵאַחֵר שֶׁהוּא סוֹכֵב כָּל עֲלָמִין, אֲסִיפֵן שְׁגֵם הַחֲלָל הַפְּנוּי בְּעֶצְמוֹ נִתְהוֹה מִחֻכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וּבְיָדָיו בְּאֶמֶת לְאֶמְתוֹ יֵשׁ שֵׁם אֱלֹקֵיתוֹ יִתְבָּרַךְ, רַק שְׂאִי אֶפְשֶׁר לְהַשִּׁיג זֹאת, וְלִמְצֹא שֵׁם הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ כִּנְ"ל" (ר' נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן - תורה ס"ד)

ר' נחמן לוקח אותנו שלב נוסף קדימה. אם אצל הרב קוק עדיין ישנה פעולה אקטיבית של חיפוש האל בהשפעה, גם אם לא בדבר לכשעצמו, אצל ר' נחמן מתרחש מעבר לפעולה פסיבית כמעט לחלוטין - אמונה. האמונה כבר אינה דורשת הסברים והוכחות ב"שכל ואותיות", אלא להיפתח לאפשרות, לקבל את אדנותו של הא-להים בעולם, כפי שמתאר הרב חרל"פ:

"ובשעה שמרגישים, כי המצינות סתומים ואין ההשגה של הגדלות חודרת לפנימיות הגוף והנפש, ואינה מתדבקת בדבקות גמורה, אין עצה אחרת כי אם זו, להתבונן בהעמקה, כי יש אדון אחד עליו מלמעלה..." (הרב חרל"פ, מי מרום - ממעיני הישועה)

לפעמים האדם מרגיש כאילו הוא שקוע עד מעל לראשו בעצב וקושי, שהוא אבוד. אדם מגיע לנקודת שפל אישית וחש כי אין מוצא. דווקא במקום הזה, כל שיש לעשות הוא לעצור ולהרים ידיים, לשהות עם הקושי. המאבק מפריע לנו ואנחנו נתקעים במצב מחשבתי שלא מאפשר תנועה והתפתחות. רק צמצום של עצמנו יאפשר לנו להיפתח למרחב חדש, רק כשאנחנו מפסיקים להיאבק ולחפש פתרון מעצמנו אנחנו יכולים להיפתח לסביבה, לא-להים, ולצפות לישועה.

"ערכה של הצפיה לישועה, הוא יותר עליון מהערך של גלוי הישועה עצמה, שכן הישועה היא בלתי סופית ולעולם לא יגיעו אל קצה... אולם

הצפיה לישועה כוללת את כל האור האין סופי של הישועה... " (הרב
 חרל"פ, מי מרום - ממעיני הישועה)

התיקון הוא תהליך ארוך, מייגע וקשה. האדם עלול להימצא בחוסר נחת אינסופי
 ורק לרצות לברוח. בנקודה הזאת, הציפייה מצליחה להפוך את אותו תהליך
 אינסופי למשהו נגיש, שניתן לחוש. היא הופכת את האינסוף שהוא אין - ליש.
 היא מאפשרת לאדם להתמודד עם תחושת הפער המובנית, לצמצם את הדיסוננס
 הבסיסי שבקיום, ולתת להרמוניה להיכנס.

